

В.В. СУХОНОС

*доктор юридичних наук,
декан юридичного факультету
(ДВНЗ “Українська академія банківської
справи Національного банку України”
м. Суми)*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ

За час розбудови незалежної держави в Україні стало актуальним питання діяльності третейських судів. У зв'язку з тим, що радянське законодавство і в цьому напрямку втратило чинність, а ринкові відносини в економіці почали стрімко розвиватися, необхідно було прийняти відповідний закон. Водночас у суспільстві з'явилося розуміння того, що діяльність третейських судів має відчутні переваги перед державним судочинством. Тому юридичні і фізичні особи почали використовувати саме такий спосіб захисту своїх прав. У зв'язку з цим в Україні почала розвиватися нормативна база третейського розгляду і наукові дослідження у даній сфері. І тут виникає питання, які організаційні принципи використовуються у діяльності третейських судів. Відомо, що термін “принципи” походить від латинського *principium*, що означає “основу”, або “початок” чогось. Принципи можна характеризувати як основні засади, вихідні ідеї, що визначаються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення, теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації. Їм притаманна властивість абстрактного відображення закономірностей соціальної дійсності, що обумовлює їх основну роль у структурі широкого кола явищ.

Принципи є джерелом багатьох явищ або висновків, що відносяться до нього як дія до причини [1]. У свою чергу принципи права – це керівні засади, які можна назвати ідеями, що визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин [2]. Синонімом терміна “принципи” можна назвати термін “засади”, під яким в етимологічному сенсі потрібно розуміти “основу чогось, то головне, на чому ґрунтується щось; вихідне, головне положення, принципи” [3].

Автор погоджується з Д. Приτικοю, який зазначає, що у правовій науці прийнято правові принципи поділяти на три групи: загальноправові, міжгалузеві і галузеві [4]. Хоча крім зазначених можна виділити також принципи, які безпосередньо стосуються галузевих і міжгалузевих правових інститутів, в тому числі і інституту третейського розгляду. Також слід враховувати, що окремі принципи виділяються саме у текстах законодавчих актів. Такі норми прийнято називати декларативними. В одних випадках у цих нормах міститься перелік принципів як роз'яснення їх змісту, в інших – кожному принципу присвячується окрема норма, тобто стаття закону.

Наприклад, Кодекс адміністративного судочинства України містить такий перелік в окремій статті, а зміст кожного окремого принципу розкривається вже безпосередньо у відповідних статтях. Водночас слід мати на увазі, що у Цивільному процесуальному кодексі (ЦПК) та Господарському процесуальному кодексі (ГПК) України переліки принципів відсутні, проте окремі з них закріплено в статтях 5, 6, 8, 10-14 ЦПК та 4²-4⁴ ГПК. Разом з тим, цей перелік є далеко не повним.

Якщо проаналізувати нормативну базу, то приходимо до висновку, що на відміну від регулятивних норм, норми-принципи або відсутні в окремих законах взагалі, або не містять конкретних правил поведінки. Водночас слід підкреслити, що зазначене аж ніяк не означає їх відірваності від правореалізації, оскільки вони визначають зміст як регулятивних, так і охоронних норм. І в цьому є їх не лише теоретичне, але й практичне значення, особливо тоді, коли для обґрунтування певної правової позиції в юридичній справі одночасно робиться посилання як на норму-принцип, так і на регулятивну норму [5]. Норм-принципів, які б були зовсім не пов'язані з реалізацією конкретних правових приписів взагалі не існує.

Принципи, що характеризують організацію і діяльність третейського суду визначені у ст. 4 Закону України “Про третейські суди” [6], відповідно до якої третейський суд утворюється і діє на принципах:

- 1) законності;
- 2) незалежності третейських судів та підкорення їх тільки законам;
- 3) рівності всіх учасників третейського розгляду перед законом і третейським судом;
- 4) змагальності сторін, свободи в наданні ними третейському суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;
- 5) обов'язковості для сторін рішень третейського суду;
- 6) добровільності утворення третейського суду;
- 7) добровільної згоди третейських судів на їхнє призначення чи обрання у конкретній справі;
- 8) арбітрування;
- 9) самоврядування третейських судів;
- 10) всебічності, повноти та об'єктивності вирішення спорів;
- 11) сприяння сторонам у досягненні ними мирової угоди на будь-якій стадії

третейського розгляду.

Як бачимо, організаційні ознаки в Законі перелічуються безсистемно, непослідовно. Наприклад, в п. 5 йдеться про обов'язковість для сторін рішень третейського суду, тоді як у п. 6 – тільки про добровільність його утворення тощо. На наш погляд, цей недолік впливає з недооцінки поділу принципів на організаційні та функціональні. Проте зазначений поділ має особливо важливе значення для суб'єктів юрисдикційної діяльності, до яких відносяться і третейські суди. Оскільки така діяльність відбувається у певних процесуальних формах, то функціональні принципи носять здебільшого процесуальний характер. Що ж стосується організаційних принципів, то стосовно як державної судової системи, так і третейських судів, вони носять судовустроїний характер. Якщо звернутися до змісту ст. 4 Закону, яка називається “Принципи організації і діяльності третейського суду”, то побачимо, що в преамбулі цієї норми зазначено, що “третейський суд *утворюється та діє на принципах...*”. Тут однозначно напрошується висновок, що частина закріплених принципів носить організаційний (квасисудовустроїний) характер, а інша частина – функціональний характер (принципи третейського розгляду).

Вважаємо, що певним орієнтиром для принципів організації і діяльності третейських судів можуть служити принципи судової структури і судочинства, що визначені у ч. 3 ст. 129 Конституції України, в ЦПК і ГПК України. За призначенням ці принципи теж можна поділити на дві групи, а саме: перші – принципи судової структури і другі – принципи судочинства. До першої групи віднесемо здійснення правосуддя лише судом, універсальність судової юрисдикції, поєднання територіальності і спеціалізованості судів, участь представників громадськості у здійсненні судочинства, незалежність і недоторканність суддів. До другої групи судовустроїних принципів, які хоча і не визначені Основним Законом, проте впливають із його загальних положень, можна віднести: єдність судової системи, її демократизм, а також самостійність судів.

Конституційними принципами судочинства, які застосовуються у цивільному і господарському судочинстві, є законність, рівність всіх учасників судового процесу перед судом і законом; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом, обов'язковість рішень суду. Також слід підкреслити, що лише у ст. 7 ЦПК України закріплено принципи державної мови судочинства, а господарські суди широко використовують принципи арбітражування. Тут слід підкреслити, що у практичній діяльності суди повинні керуватися і такими принципами, як верховенство права, справедливість, розгляд судових справ у розумні терміни.

Слід зазначити, що перелічені принципи значною мірою притаманні організації та діяльності третейських судів. Певний вплив на них мають такі принципи, що закріплені у ЦПК України, як справедливість, добросовісність і

розумність, а також принципи господарювання, що закріплені в ГПК України: забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист усіх суб'єктів господарювання; свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом; вільний рух капіталів, товарів і послуг на території України; конкуренція в підприємстві; захист прав споживачів і національного товаровиробництва.

Таким чином можна зробити висновок, що розглядаючи спори, які переважно впливають з економічних і господарських відносин, третейські суди не вправі повністю ухилитися від врахування зазначених у своїй діяльності принципів. Водночас не можна стверджувати, що третейські суди на сто відсотків враховують зазначені принципи. Наприклад, принцип гласності та відкритості судового процесу в діяльності третейського суду перетворюється на свою протилежність – конфіденційність тощо. Такі висновки обумовлені принципово різним статусом третейських та державних судів по багатьох параметрах, в тому числі по такому принципу як автономність від державної юридичної діяльності третейського розгляду та її самостійність як виду юридичної практики, що не передбачений Законом України “Про третейські суди” № 1701-IV від 11.05.2004 [6] із змінами внесеними Законом № 3541-IV від 15.03.2006 [7] та Законом № 1076-VI від 05.03.2009 [8].

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Волошин Ю.О. Принцип / Ю. Волошин // Юридична енциклопедія. – Т. 6. – К., 2003. – С. 110-111.
2. Рабінович П.П. Принципи права / П. Рабінович // Юридична енциклопедія. – Т. 5. – К., 2003. – С. 128.
3. Новий тлумачний словник української мови. – Т. 1. – К.: Яконіт, 2003. – 926 с.
4. Притика Д.М. Специфічні принципи арбітражного процесу / Д. Притика // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 9. – Одеса, 1994. – С. 94-102.
5. Сухонос В.В. Суть принципів планування діяльності органів прокуратури України / В. Сухонос // Вісник прокуратури. – 2010. – № 11. – С. 92-97.
6. Закон України “Про третейські суди” від 11 травня 2004 р. № 1701-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 35. – Ст. 412.
7. Закон України № 3541-IV від 15.03.2006 // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 35. – Ст. 296.
8. Закон України № 1076-VI від 05.03.2009 // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 30. – Ст. 421.

Сухонос, В.В. Організаційні принципи діяльності третейських судів [Текст] / В.В. Сухонос // Судова практика. - 2011. - № 1-2. - С. 74-77.